АҢДАТПА

«8D04251 – Жеке құқық» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға арналған «Кәмелетке толмағандар және отбасы істері жөніндегі соттар: шетелдік және қазақстандық тәжірибе» тақырыбындағы Оспанова Дарига Казбековнаның диссертациялық жұмысы

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Осы диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі, ең алдымен, қазіргі әлемде балалардың құқықтарын қорғау және отбасылық құндылықтарды қолдау мәселелері барған сайын күрделене түсетіндігімен және терең талдауды қажет ететіндігімен байланысты.

Баланың жеке басының қалыптасуына және ерекше осалдығына байланысты құқықтың ерекше субъектісі ретінде оның құқықтары мен мүдделерін қорғау және қорғау кез-келген мемлекеттің құқықтық саясатының басты міндеттерінің бірі болып табылады.

ҚР Конституциясының 27-бабының 1-тармағына сәйкес"неке және отбасы, ана болу, әке болу және балалық шақ мемлекеттің қорғауында".

Ювеналды әділет-бұл юриспруденциядағы салыстырмалы түрде жаңа және көп қырлы институт, ол кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мүдделерінің қиылысында. Бұл институт заңгер ғалымдар арасында да, тәжірибелі заңгерлер мен әлеуметтік қызметкерлер арасында да үлкен қызығушылық тудырады.

"Ювеналды әділет" терминінің енгізілуі оның анықтамасына, мақсаттарына, міндеттері мен іске асыру әдістеріне қатысты көптеген пікірталастар тудырды. Негізгі проблемалардың бірі "ювеналды әділет" ұғымын дәл және жан-жақты анықтау мәселесі болып қала береді, өйткені ол тек құқықтық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, этикалық, мәдени және басқа компоненттерді де қамтиды. Жалпы, бүгінгі таңда заң ғылымында бар "ювеналды әділет" ұғымын анықтауға арналған тәсілдерді дәстүрлі және заманауи деп бөлуге болады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Осы жұмыстың мақсаты кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың қызметін реттейтін ҚР-дағы қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерді жүйелі талдау негізінде, сондай-ақ шетелдік практикаға салыстырмалы талдау жүргізу, олардағы кемшіліктер мен олқылықтарды анықтау, кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың одан әрі даму перспективаларын айқындау, жетілдіру жөніндегі жұмыстың негізгі бағыттарын белгілеу болып табылады ҚР тиісті заңнамалық базасы.

Зерттеу міндеттері:

* "Ювеналды әділет" ұғымын анықтауға қатысты ғалымдардың теориялық-құқықтық көзқарастарына талдау жүргізу;

* КСРО-дағы кәмелетке толмағандардың істері бойынша және ҚР Тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы жағдайында сот ісін жүргізудің ерекшеліктерін зерттеу;

* ҚР-дағы кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттар қызметінің негізгі бағыттарын айқындау;

* Франция, Германия және Жапониядағы отбасылық соттарды зерттеңіз;

* сингапурдағы отбасылық соттардың ерекшелігін және оны халықаралық қолдану мүмкіндіктерін анықтау;

* кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттар туралы ҚР заңнамасын талдау;

* кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттар туралы ҚР заңнамасын және оны қолдану практикасын жетілдіру жөнінде ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектіс мен пәні. Диссертациялық зерттеудің объектісі ҚР мен шет елдердегі кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың қызметі шеңберіндегі құқықтық қатынастар болып табылады.

Зерттеу пәні азаматтық, отбасылық және қылмыстық құқық жазықтығында жатқан, кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың қызметі шеңберіндегі қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын ҚР және шет елдер заңнамасының нормалары болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы әртүрлі құқықтық жүйелердегі кәмелетке толмағандар мен отбасы істері бойынша соттардың қызметін Заманауи құқықтық реттеуге жан-жақты талдау жүргізу болып табылады. Диссертациялық деңгейде бұл зерттеу шетелдік тәжірибе мен қазақстандық тәжірибе негізінде кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың қызметін зерттеуге бағытталған алғашқы жұмыс болып табылады.

Диссертацияның қорғауға шығарылатын негізгі ережелері:

1) кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар мен ұйымдардың кешенді жүйесі, сондай-ақ осы салада алдын алу және өзге де шаралар кешені ретінде ювеналды әділетті авторлық анықтау ұсынылады.

2) ювеналды әділет қағидаттарын жалпы және арнайы қағидаттарға бөлу негізделеді. Жалпы қағидаттарға Балалардың құқықтарын қорғау; заңдылық; адамгершілік; және пропорционалдылық саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестік қағидатын жатқызу ұсынылады. Кәмелетке толмағандарды қорғаудың жоғарылау принципі; процесті деформациялау және даралау; тәрбие шараларын басым пайдалану; кәмелетке толмағандарды әлеуметтендіруге бағытталған; және алдын алу принципі ювеналды әділеттің арнайы принциптеріне жатқызылуы керек. Ювеналды әділет қағидаттарының ішінде тәрбие мен оңалтуға ерекше назар аудару қажет, өйткені шет елдердің тәжірибесі жазалау шаралары қайта жасалған қылмыстардың санын төмендетпейтінін көрсетеді. Жазалау шаралары кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың шектеулі саны үшін ғана қолданылуы керек.

3) Қазақстанда ювеналды әділет институтының тұжырымдамалық моделін әзірлеу; нормативтік-құқықтық базаны әзірлеу және жетілдіру; сондай-ақ қажетті мамандықтар мен лауазымды тұлғаларды енгізе отырып, мамандандырылған органдар құру Қазақстанда кәмелетке толмағандар мен отбасы істері жөніндегі соттардың қалыптасуы мен дамуының мынадай кезеңдерін бөлу ұсынылады:

* бірінші кезең ретінде 1997 жылдан 2003 жылға дейінгі кезеңді бөліп көрсетуге болады, ол ҚР Қылмыстық заңнамасына кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауаптылық пен жазалауға қатысты нормалардың енгізілуімен сипатталды;

* екінші кезең ретінде 2003 жылдан 2008 жылға дейінгі кезеңді анықтауға болады, ол "Қазақстандағы ювеналды әділет" пилоттық жобасын іске асырумен сипатталды, оның қорытындысы кәмелетке толмаған айыпталушылардың тек 14% - к қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану болды;

* үшінші кезең ретінде ҚР Президентінің 2012 жылғы 4 ақпандағы № 226 "кәмелетке толмағандар по бойынша мамандандырылған ауданаралық соттар құру туралы" Жарлығының қабылдануымен сипатталатын 2009 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі кезеңді бөліп көрсетуге болады.

4) Мемлекеттік-құқықтық ықпал ету шаралары жүйесінің мынадай аспектілері ерекше назар аударуға және мұқият қарауға лайық деп дәлелденген: біріншіден, жазалаушылардан гөрі тәрбие шараларына артықшылық беру, өйткені олар кәмелетке толмағандарға неғұрлым ұзақ мерзімді оң әсер етеді; екіншіден, әрбір кәмелетке толмағанның психологиясы мен жеке ерекшеліктерін терең түсіну қажеттілігі, бұл неғұрлым дәл әрі тиімді олардың мәселелерін шешуге жақындау; үшіншіден, мұндай істерді қарауда кәсібилік пен құзыреттіліктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін тек кәмелетке толмағандардың істерімен айналысатын судьяларды мамандандырудың маңыздылығы. Аталған шаралар әділ және адамгершілік әділеттілікке ықпал етіп қана қоймай, кәмелетке толмағандарды әлеуметтік оңалту және бейімдеу үшін жағдай жасауға көмектеседі.

5) бала асырап алудың заңсыз схемаларымен күресу үшін заңнамалық деңгейде кешенді тәсіл қажет екені айқындалды: ата-ана құқықтарынан айыруды және қылмыстық қудалауды қоса алғанда, бала асырап алудың заңсыз схемаларына қатысқаны үшін жазаны қатаңдату негізделді; бала асырап алу процесіне бақылауды күшейту және бала асырап алу құжаттары мен шарттарының дұрыстығын тексеру тетіктерін жетілдіру; сондай-ақ бала асырап алу процесінің ашықтығын қамтамасыз ету және бала асырап алу барлық мүдделі тараптар үшін бала асырап алу ережелері мен рәсімдері туралы ақпаратқа. Туыстық қатынастарды құжаттамалық растау қажеттілігі анықталды; бала асырап алу себептерін анықтау; құқықтық салдарын түсіндіру; қажет болған жағдайда молекулалық-генетикалық сараптама.

6) Сингапурдың сот жүйесін неғұрлым прогрессивті және жоғары технологиялық жүйелердің бірі ретінде талдау негізінде жанжал деңгейін төмендетуге және ҚР Отбасы заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы отбасылық даулардың барлық қатысушылары үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған терапевтік сот төрелігі тұжырымдамасын интеграциялау арқылы ҚР заңнамасын жетілдіру қажеттілігі негізделеді; судьяларды, заңгерлерді, психологтарды оқыту және әлеуметтік қызметкерлерді терапевтік сот төрелігі әдістеріне; отбасылық соттар жанындағы мамандандырылған кеңес беру орталықтарын ұйымдастыру; және

терапевтік сот төрелігінің артықшылықтары туралы халықтың хабардарлығын арттыру.

7) некені бұзу жағдайында кәмелетке толмағандардың мүдделерін қорғаудың құқықтық және психологиялық тетіктерін оңтайландыру мақсатында ҚР заңнамасы мен практикасына бірлескен ата-ана болу қағидатын интеграциялау қажеттілігі дәлелденеді.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөніндегі ұсыныстар:

1 Талап-арыз соттылық ережелерін сақтай отырып берілуге және істі жалпы юрисдикция Сотына қарау үшін беру мәселесін ювеналды сот шешуі тиіс болғандықтан, біздің ойымызша, ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексінің 27-бабының 3-бөлігіне: "қаралуы мүмкін немесе"деген сөздерді алып тастау жолымен өзгерістер енгізу негізделген.

ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексінің 27-бабының 3-бөлігі мынадай редакцияда жазылсын:

"Кәмелетке толмаған адамның заңды өкілдерінің өтініші бойынша кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың соттылығына жатқызылған істер, Республикалық маңызы бар қалалар мен Астананың, облыс орталықтарының шегіндегі аудандық (қалалық) соттарға сотталатын істерді қоспағанда, баланың тұрғылықты жері (орналасқан жері) бойынша аудандық (қалалық) сотқа берілуі мүмкін. Өтініш істі сот талқылауына дайындау аяқталғанға дейін берілуі мүмкін".

2 "Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы" ҚР Кодексінің 176-бабының 2-тармағына мынадай мазмұндағы 6) тармақшамен толықтыру арқылы: "ата-ана құқықтарын қалпына келтіру кезінде және ата-ана құқықтарын шектеу салдарларының күшін жою кезінде"өзгерістер енгізу негізді болып ұсынылады.

"Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы" ҚР Кодексінің 176-бабының 2-тармағы мынадай редакцияда жазылсын:

3. Сот тәртібімен өндіріп алынатын алименттерді төлеу тоқтатылады:

1) бала кәмелетке толғаннан кейін немесе кәмелетке толмаған балалар кәмелетке толғанға дейін немесе алимент төлеу туралы келісімде көрсетілген жасқа толғанға дейін толық әрекет қабілеттілігін алған жағдайда;

2) асырап-бағуға алимент өндіріп алынған баланы асырап алған кезде;

3) сот еңбекке қабілеттілігін қалпына келтіру немесе алимент алушының көмегіне мұқтаждығын тоқтату деп таныған кезде;

4)көмекке мұқтаж еңбекке жарамсыз бұрынғы жұбайы - алимент алушы жаңа некеге (ерлі-зайыптылыққа) кірген кезде;

5) алимент алатын адамның немесе алимент төлеуге міндетті адамның қайтыс болуымен;

6) ата-ана құқықтарын қалпына келтіру кезінде және ата-ана құқықтарын шектеу салдарларының күшін жою кезінде".

3 ҚР Азаматтық кодексінің 393-бабында көрсетілген шарттың елеулі талаптарын және медиация шартының азаматтық-құқықтық сипатын

айқындауды ескере отырып, "Медиация туралы" ҚР Заңының 21-бабынан "елеулі"деген сөзді алып тастауды негізді деп санаймыз.

"Медиация туралы" ҚР Заңының 21-бабының 2-тармағын мынадай редакцияда жазу ұсынылады:

«2. Медиация туралы шарттың талаптары:

1) Медиация туралы шарт жасалған күн мен орын;

2) дау (жанжал) тараптарының атауы, өкілеттіктерін көрсете отырып, олардың өкілдерінің тегі мен аты-жөні, лауазымы;

3)даудың (жанжалдың) мәні;

4) медиация тараптары таңдаған (таңдаған) медиатор (медиаторлар) туралы, медиаторларды ұйымдастыру туралы мәліметтер;

5) медиацияны жүргізуге байланысты шығыстардың шарттары, тәртібі мен мөлшері, ал медиацияны кәсіби негізде жүзеге асырған жағдайда-медиацияны жүргізгені үшін медиаторға (медиаторларға) сыйақы төлеу;

6) медиацияны жүргізу тілі;

7) медиацияны жүргізудің құпиялылығы туралы Тараптардың міндеттемесі және мұндай міндеттемені орындамаудың салдары;

8) медиация тараптарының дауын (жанжалын) реттеуге қатысатын (қатысатын) медиатордың (медиаторлардың) медиация тараптары үшін залал (залал) әкеп соққан әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін жауаптылығының негіздері мен көлемі;

9) тараптардың деректемелері (жеке басын куәландыратын деректер, тұрғылықты жері, байланыс телефондары) ;

10) медиацияны жүргізу мерзімі;

11) медиацияны жүргізу тәртібі;

12) медиацияға қатысушылардың құқықтары мен міндеттері;

13) медиацияны тоқтату тәртібі мен негіздері;

14) медиатор (медиаторлар) және медиация тараптары айқындаған өзге де шарттар".

"Медиация туралы" ҚР Заңында аталған шарттардың кейбірі маңызды деп таныла алмайды, өйткені олар Шарттың әдеттегі талаптарына (Шарттың жасалған күні, уақыты мен орны, тараптар өкілдерінің ТАӘ және өкілеттіктері, сондай-ақ Тараптардың деректемелері) жатады. Сондай-ақ медиация шартының талаптарын елеулі және қарапайым шарттарға бөлу мүмкін және негізделген болып көрінеді.